

Jaromir Kubiček

Moravská Zemská Knihovna w Brnie

Biblioteka 7 (16), 207-218

2003

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MORAVSKÁ ZEMSKÁ KNIHOVNA W BRNIE

Dwadzieścia lat temu została podpisana pierwsza umowa o współpracy pomiędzy biblioteką Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu i „Morawską Biblioteką Krajową” w Brnie. Chodzi więc tu o wieloletnie, znaczone wzajemnymi wizytami, stażami zapoznanie się i współpracę.

Biblioteka z Brna organizowała w Poznaniu wystawy ilustrujące jej działalność, informujące o jej historii i zbiorach. Z kolei polscy przyjaciele brali czynny udział w kilku seminariach organizowanych w Czechach.

Obie biblioteki przeszły w ostatnich latach ciekawy rozwój, wprowadziły wiele zmian w sposobie organizowania własnej pracy, a to skłania do tego, by ową współpracę kontynuować nadal.

Wprawdzie wielu kolegów i koleżanek zapoznało się już z zaprzyjaźnioną biblioteką, ale mimo wszystko pozwólcie mi przedstawić Morawską Bibliotekę Krajową.

Rozwój Morawskiej Biblioteki Krajowej

Początki biblioteki naukowej w Brnie, stolicy ziemi morawskiej, łączą się z rozwojem gospodarczym tego regionu widocznym już pod koniec XVIII w. W czasach Marii Teresy państwo inspirowało aktywność gospodarczą poprzez organizowanie rozlicznych towarzystw. I tak już w 1770 roku powołano w Brnie Towarzystwo Gospodarki Rolnej i Sztuk Wolnych (Gesellschaft des Ackerbaues und der freien Künste). Głównym zadaniem towarzystwa było przeprowadzanie egzaminów urzędników gospodarki rolnej i ich immatrykulowanie. Bardzo możliwe, że na swoje potrzeby Towarzystwo gromadziło też książki naukowe.

W tym samym czasie powstało w Brnie kilka dalszych towarzystw, z których najważniejsze to Morawsko-Śląskie Towarzystwo dla Udoskonalenia Orki, Przyrodoznawstwa i Krajoznawstwa (k.k.mährisch-schlesische Gesellschaft zur Beförderung der Ackerbaues, der Natur und Landeskunde). Skupiało ono przede wszystkim miejscowych ziemian. Jedną z form aktywności Towarzystwa było gromadzenie książek naukowych.

O bibliotece możemy mówić dopiero wówczas gdy zebrane książki zostaną uporządkowane poprzez fachowo sporządzone inwentarze i katalogi. I choć pewne dokumenty wskazują, że Towarzystwo od 1806 roku przenieśli do Brna, to biblioteka – w naszym rozumieniu tego słowa – rozpoczęła swoją działalność 6 lipca 1808, gdy w księgach inwentarzowych zarejestrowano pierwszą książkę, była to praca J. L. Fischera o aklimatyzacji roślin obcego pochodzenia.

Tak wyglądał początek zorganizowanych działań mających na celu pobudzenie rozwoju gospodarczego Moraw. Było to bardzo ważne, jako że w tym czasie na terenach tych toczyły się intensywne działania wojenne. Bitwa trzech cesarzy w pobliskim Slavkovie (Austerlitz) w grudniu 1805 roku oznaczała spłądowanie kraju i Brno, bardzo krótko, było okupowane przez zwycięskie wojska napoleońskie.

Przez cały XIX wiek głównym źródłem rozwoju biblioteki były dary tak pojedynczych książek, jak i całych zbiorów. W ramach Towarzystwa Gospodarczego w roku 1819 doszło do założenia Muzeum Franciszka. Jego fundatorzy zwrócili się z odezwą do przedstawicieli życia publicznego o pomoc przy tworzeniu poszczególnych zbiorów muzealnych, w tym również i bibliotecznych.

Wielu darczyńców domagało się jednak prawa szerszego dostępu do zbiorów bibliotecznych, by służyły nie tylko członkom Towarzystwa. Wprawdzie już w 1815 głośnym stał się projekt stworzenia w Brnie biblioteki publicznej przeznaczonej dla potrzeb rolników i urzędników gospodarczych, ale Towarzystwo wraz ze swoją biblioteką zdołało się oprzeć tym zakusom. Szczęśliwym zdarzeniem okazało się przybycie do Brna ze śląskiego Cieszyna Albina Heinricha, dotychczasowego zarządcy Biblioteki Publicznej Šeršnika. Mimo że był kustoszem całego muzeum, szczególną troską otaczał zbiory biblioteczne. Opracował kartkowy katalog systematyczny obejmujący nauki przyrodnicze, historyczne i techniczno-ekonomiczne. Jego następcą został Moriz Wilhelm Trapp, który bibliotece poświęcił jeszcze więcej uwagi, za jego sprawą w roku 1864 ukazał się drukowany katalog, który później wielokrotnie uzupełniano (do roku 1896 wydano 8 takich uzupełnień).

Punktem zwrotnym w rozwoju biblioteki jest data 11 grudnia 1883 roku. W tym dniu społeczeństwo uzyskało bezpłatny dostęp do biblioteki oraz do innych zbiorów muzeum. Biblioteka Towarzystwa przekształciła się w bibliotekę publiczną z księgozbiorem liczącym 45 tysięcy woluminów. Sejm krajowy uchwalił stałą subwencję, co umożliwiło urządzenie czytelni i stworzenie etatu dyrektora biblioteki. Gdy w roku 1899 biblioteka odłączyła się od muzeum i stała się samodzielną Krajową Biblioteką Morawską, jej pierwszym dyrektorem został Wilhelm Schram.

Początkowo Towarzystwo mieściło się w pałacu hrabiego Kaunica na Placu Wielkim (dzisiejszy Plac Wolności). Później przeniosło swoją siedzibę do domu hrabiego Salma. Na początku XIX wieku bibliotekę przeniesiono do pałacu Dietrichstejna, a właściwie na sąsiadujący dwór biskupi mieszczący się przy placu nazywanym Warzywniak (Zelný trh). Usamodzielnienie się biblioteki wymusiło niejako stworzenie dla niej nowej siedziby. Ostatecznie zdecydowano, że Biblioteka będzie się mieściła w udostępnionym w 1907 roku Domu Krajowym II (Plac Žerotina 3/5). Było to – jak na ówczesne czasy – lokum niezwykle wygodne i obszerne: zajmowało lewe skrzydło Domu Krajowego, znalazła się tutaj czytelnia na 70 stanowisk, wypożyczalnia, sala wystawowa oraz obszerny magazyn. Przeprowadzka miała też swoje ciemne strony: podczas rozdzielania zbiorów Archiwum Krajowe, w zamian za kolekcję monet i inne obiekty muzealne, otrzymało kolekcję średniowiecznych rękopisów. W ten sposób Biblioteka już na samym starcie utraciła do nich prawo.

Jako instytucja krajowa biblioteka mogła istnieć i rozwijać się dzięki krajowemu budżetowi, w którym przewidziano środki na zakup książek, utrzymanie budynku oraz wynagrodzenie dla personelu. Znajduje to potwierdzenie w liczbach. O ile na przełomie wieków bibliotekę odwiedzało rocznie około 4 tysięcy użytkowników, to po przeprowadzce w roku 1908 odnotowano już 16 420 odwiedzin, w roku następnym liczba ta wzrosła do 21 237 i ta wzrostowa tendencja utrzyma się aż do początku wojny. W podobny sposób rozrastał się też księgozbiór biblioteki. Pod koniec 1898 roku w bibliotece było 20 717 tytułów, po przeprowadzce w roku 1908 biblioteka posiadała 36 310 tytułów w więcej niż stu tysiącach tomów. W pierwszej dekadzie samodzielnego istnienia, tj. do roku 1918, zbiory powiększyły się o 42%.

Dzięki powstaniu samodzielnego państwa czechosłowackiego spełniło się dawne marzenie o założeniu drugiego uniwersytetu czeskiego. Stało się tak dzięki ustawie z dnia 28 stycznia 1919 roku, która powołała do życia Uniwersytet im. Masaryka w Brnie z 4 fakultetami: filozoficznym, medycznym, prawniczym oraz fakultetem nauk przyrodniczych. Ministerstwo szkolnictwa i oświaty narodowej musiało pomyśleć o stworzeniu biblioteki, bez której działalność uniwersytetu byłaby nie do pomyślenia. Przeważył pogląd, podzielany przez ministerstwo, że nie trzeba tworzyć nowej biblioteki, że stosowne zaplecze dla nowej uczelni może stanowić Krajowa Biblioteka Morawska. Rozpoczął się powolny proces jej upaństwowienia, który ostatecznie zakończył się 28 maja 1923 roku.

Upaństwowienie biblioteki oznaczało nie tylko zmianę nazwy – Biblioteka Krajowa i Uniwersytecka, lecz również jej wielokierunkowy rozwój. Przez współczesnych była ona postrzegana nie tylko jako skarbnica dokumentów życia narodu, ale podstawowe źródło informacji dla wszystkich, którzy ak-

tywnie włączali się w życie odrodzonego państwa. Biblioteka uniwersytecka stała się więc biblioteką krajową, co oznaczało, że jej zasoby służyły nie tylko studentom i pracownikom uniwersytetu, ale również studentom innych uczelni i szerokim rzeszom specjalistów.

Praktycznie od samego początku istnienia uniwersytetu, a w szczególności po otwarciu wydziałów medycznego i prawniczego, ministerstwo podejmowało starania ażeby poszerzać księgozbiór nie tylko poprzez przydziały corocznych, wysokich dotacji z budżetu państwa, lecz również poprzez zorganizowany zakup całych bibliotek.

Kwestie lokalowe nie przysparzały początkowo specjalnych kłopotów, biblioteka znajdowała się nadal w Domu Krajowym, palącym problemem stała się, gdy utworzono uniwersytet, gdy biblioteka w znaczący sposób poszerzyła swoją działalność. Można powiedzieć, że kwestie te nowe władze skandalicznie zaniedbywały. W roku 1922 Czytelnia Ogólna miała 98 miejsc; poza tym biblioteka dysponowała jeszcze Czytelnią Profesorską, salą wystawową, szatnią, siedmioma pokojami biurowymi oraz pięcioma pomieszczeniami magazynowymi. Pewne nadzieje wiązano z budowanym wówczas Domem Krajowym III, w którym zamierzano część pomieszczeń oddać bibliotece. Ostatecznie Dom ten został oddany w roku 1925. W trakcie jego budowy nie uwzględniano, w wystarczającym stopniu, postulatów samorządu krajowego i dlatego – po licznych próbach poszerzenia biblioteki w obrębie Domu Krajowego II – zdecydowano, że tylko budowa nowego gmachu może definitywnie rozwiązać problemy lokalowe biblioteki. Projekty przygotowali architekci Alois Dryak i Bohuslav Fuchs. W marcu 1931 komisja wybrała projekt Bohuslava Fuchsa – jednego z najznakomitszych, ówczesnych architektów. Był to jednak czas wielkiego kryzysu gospodarczego, który niejako wymusił odstąpienie od tego projektu. Problemy lokalowe złagodziło nieco przydzielenie bibliotece w roku 1935 pomieszczeń zajmowanych w Domu Krajowym II przez kawiarnię.

Był to dla biblioteki ważny rok – nie tylko otrzymała nowe pomieszczenia (wypożyczalnia, czytelnia na 234 miejsc, czytelnia profesorska – 24 miejsca, czytelnia czasopism – 32 miejsca), ale – decyzją rządu – uzyskała prawo do egzemplarza obowiązkowego wszystkich książek wydanych na obszarze ziem morawsko-śląskich. Przeprowadzone, mniej więcej w tym samym czasie, skontrum potwierdziło, że na dzień 31 grudnia 1936 księgozbiór biblioteki liczy 371 002 woluminów. Działania wojenne w 1938 zahamowały niestety ów dynamiczny, pełen sukcesów rozwój.

Lata wojny to w historii naszej biblioteki okres zastoju: opustoszały czytelnie, tylko w wypożyczalniach pojawiali się czytelnicy i tam koncentrowało się życie biblioteki.

Natychmiast po wyzwoleniu Brna – 22 maja 1945 – biblioteka wznowiła swoją działalność, a jej zbiory zaczęły się powiększać o książki przejmowane z niemieckich bibliotek i księgarń.

W 1950 roku rozwiązano działające na terenie kraju zakony, biblioteka zobowiązana została do administracyjnego przejęcia księgozbiorów zakonnych z ziem morawskich. Proces ten – dodajmy na szczęście – nie odbywał się na zasadzie automatycznego przejmowania i zwożenia książek, ale administrowania nimi. Przejęte księgozbiory – tam gdzie było to możliwe – pozostawiano w ich pierwotnych siedzibach. Mowa tu o zakonach augustianów, kapucynów w Brnie, benedyktynów w Rajhradě, premonstrantesów w Nové Říši, franciszkanów w Dačicích i w Moravské Třebové i krzyżaków z czerwoną gwiazdą w Hradišti koło Znojma. Biblioteki te zostały uporządkowane: przeprowadzono skontrum, skatalogowano książki, odrestaurowano niektóre pomieszczenia. Po roku 1989 zwrócono je poszczególnym zakonom.

Zasadniczą zmianą organizacyjną było utworzenie z dniem 1 listopada 1958 roku sieci bibliotek naukowych. W Brnie Państwową Bibliotekę Naukową stworzyły trzy – do tej pory samodzielne, biblioteki: Biblioteka Uniwersytecka, Państwowa Biblioteka Pedagogiczna i Państwowa Biblioteka Techniczna. Był to proces bardzo powolny, mimo wspólnej administracji, na zewnątrz biblioteki te postrzegane były jako instytucje samodzielne.

Państwowa Biblioteka Techniczna powstała już w roku 1900, jako samodzielny instytut Czeskiej Wyższej Szkoły Technicznej w Brnie. Funkcję biblioteki uczelnianej pełniła aż do zamknięcia uczelni w roku 1939. W roku 1910 znalazła swoją siedzibę w nowym budynku politechniki przy ulicy Veveří nr 95. W okresie międzywojennym jej zbiory wzbogaciły się o książki gromadzone przez Stowarzyszenie Czechosłowackich Geodetów, Stowarzyszenie Inżynierów i Architektów oraz Związek Elektrotechniczny. W ten sposób biblioteka uczelniana stała się biblioteką publiczną.

Zależność personalna i ekonomiczna od uczelni nie sprzyjała rozwojowi i rozszerzaniu zakresu usług, dlatego już w 1937 roku zaproponowano, by bibliotekę odłączyć od uczelni. Nastąpiło to dopiero 21 grudnia 1945. Stworzyło to dobre warunki do systematycznego budowania księgozbioru literatury technicznej. Od 1955 biblioteka gromadzi wszystkie normy techniczne i patenty, a obok całego zestawu własnych katalogów dysponuje kartotekami dokumentacyjnymi, które zawierają notki bibliograficzne o pracach publikowanych w krajowych i zagranicznych czasopismach technicznych.

Państwowa Biblioteka Pedagogiczna powstała 11 listopada 1921 roku poprzez połączenie bibliotek organizacji nauczycielskich i początkowo należała

do Towarzystwa Badań nad Dzieckiem. Stworzono ją z myślą o nauczycielach szkół średnich, ale chętnie korzystali z niej również studenci.

Po roku 1989, ponownie zaczęto nalegać, by radykalnie rozwiązać problemy lokalowe biblioteki, wszelkie jednak projekty i prośby zostały odrzucone przez stosowną komisję.

Korzystny okazał się fakt, że brneńska biblioteka wespół z Biblioteką Narodową w Pradze, ze Słowacką Biblioteką Narodową w Martinie i Biblioteką Uniwersytecką w Bratysławie konsorcjum CASLIN (Czech and Slovak Library Network), dla którego został zakupiony za środki z Fundacji Mellona biblioteczny system komputerowy ALEPH. Zastosowanie tego systemu radykalnie zmieniło zarówno proces opracowywania zbiorów, jak i korzystania z nich.

Komputerowe opracowywanie wszystkich nowych nabytków zbiorów bibliotecznych rozpoczęto na początku roku 1995, a w roku 1997 system ten objął również wypożyczalnię – książki wydane przed rokiem 1995 zanim trafiły do czytelnika były komputerowo opracowywane. Wprowadzenie nowego systemu nie miało chwilowo większego znaczenia dla czytelników, gdyż w wypożyczalni brakowało miejsca na zainstalowanie odpowiedniej ilości komputerów. Tymczasem, z roku na rok, wzrastała liczba czytelników, co wynikało z gwałtownie zwiększającej się liczby studentów na uczelniach. Niestety w istniejących warunkach lokalowych biblioteka nie była w stanie rozwijać swoich usług tak, by – tym wzrastającym wymaganiom – sprostać.

Nowy budynek biblioteki

W jaki sposób to się udało – tak mógłby brzmieć tytuł przyczynku, który byłby pożyteczny dla każdego, kto zabiega o budowę nowego gmachu ze środków publicznych. Wiadomo, pieniędzy zawsze brakuje, a więc nasze starania kwitowane są odpowiedziami: „nie wydaje się zezwoleń na nowe budowy, istnieją limity finansowe, w myśl których o inwestycjach do pół miliarda koron decyduje ministerstwo”, tam z kolei słyszymy: „tego rodzaju decyzje podejmuje właściwie rząd, który nie pozwala na podejmowanie nowych budów itd.”

Aby było o czym decydować, najpierw musi zostać opracowane studium budowy zawierające jej czytelną wizję architektoniczną i funkcjonalną. Założenia takiego studium opracowują przyszli użytkownicy i to oni decydują o kształcie przyszłej biblioteki, w swych decyzjach i wyborach muszą uwzględnić wszystkie czynniki: warunki lokalowe, funkcjonalne, winni pamiętać z jednej strony o tradycji i własnych doświadczeniach, z drugiej o przyszłości. W przypadku biblioteki nie jest to zadanie łatwe. Mamy tu do czynienia z instytucją o utrwalo-

nej przez wieki organizacji, której zadaniem jest gromadzenie, opracowywanie druków i ich udostępnianie szerokim kręgom czytelników, która jednak w ostatnim czasie przeżywa niezwykle zmiany. Niebawo rozwój nowych technologii informacyjnych: baz danych, dokumentów elektronicznych, wreszcie internetu, wszystko to sprawia, że projektodawcy muszą – choć to bardzo trudne – „przewidzieć” przyszłość. Obok więc oczywistych kwestii: ilość miejsc do nauki i do pracy, oszacowanie przeciętnej liczby odwiedzających w ciągu dnia czytelników, miejsc w magazynie itd. trzeba rozstrzygnąć o takich kwestiach, jak sieć komputerowa, stanowiska do internetowych penetracji, do komputerowych poszukiwań w katalogach, elektronicznych bazach danych itp.

W trakcie opracowywania projektu odwoływano się również do fachowców wywodzących się z wyższych uczelni Brna. Było to czymś naturalnym – ponad 50% naszych czytelników to studenci i pracownicy tych uczelni. Nie bez znaczenia jest też fakt, iż zmiany, jakie przyniosły ostatnie lata (wzrost liczby studiujących, rozszerzenie oferty usług bibliotecznych) w istotny sposób podniosły rangę i znaczenie uczelnianych bibliotek. Wszyscy doskonale to pojmują ze tym nowym, niesionym przez współczesność potrzebom i wyzwaniom można sprostać, tylko poprzez wzajemne zrozumienie i współpracę.

Budowa nowego budynku Morawskiej Biblioteki Krajowej w Brnie przebiegała w nader szybkim tempie. Jej początek – to rok 1994 wówczas przedstawiciele miasta i rektorzy sześciu wyższych uczelni Brna oświadczyli, że jest konieczna budowa nowego gmachu biblioteki. W roku następnym ogłoszono konkurs, na który wpłynęło 70 projektów. Budowa trwała 2,5 roku – od lipca 1998 do marca 2001 roku.

Usługi biblioteczne w nowej bibliotece

Najpewniejszym wykładnikiem funkcjonowania biblioteki jest zakres i liczba świadczonych usług. Samodzielną komórką jest wypożyczalnia, którą codziennie odwiedza najwięcej czytelników. W starej siedzibie wypożyczalnię Morawskiej Biblioteki Krajowej odwiedzało dziennie prawie 800 osób. Z chwilą gdy biblioteka rozpoczęła swoją działalność w nowym gmachu liczba ta wzrosła do 2000. Tak dynamiczny wzrost jest czymś niebywale krzepiącym. W jaki sposób biblioteka świadczy swoje usługi?

W wypożyczalni czytelnicy zamawiają książki za pomocą komputerów i całego kompleksu katalogów tradycyjnych. Czas wyszukiwania w porównaniu ze stanem pierwotnym skrócił się o połowę. Książki w ciągu godziny są gotowe do odbioru.

Magazyny w nowym budynku sąsiadują bowiem z wypożyczalnią a system pionowych wind książkowych jest na tyle szybki i operatywny, że rewersy wędrują na odpowiednie piętro magazynu i wracają razem z książką. Biblioteczny system komputerowy ALEPH 500 jest w porównaniu z wersją poprzednią (zmiana nastąpiła we wrześniu 2001 roku) o tyle doskonalszy, że umożliwia wyszukiwanie tylko takich sygnatur na rewersach, które nie mają adnotacji o wypożyczeniu książki. Wyszukiwanie i zamawianie literatury można dokonywać również za pośrednictwem Internetu na podstawie opisów wprowadzonych do OPAC a także według zeskanowanych kart katalogowych katalogu generalnego wszystkich trzech bibliotek.

Literatura, którą czytelnik zamówił, jest przygotowana w samoobsługowej części Działu Książek Przygotowanych do Odebrania. W czeskich bibliotekach jest to oryginalne rozwiązanie, które umożliwiło opanowanie znaczącego wzrostu wymagań czytelników bez zwiększania ilości personelu w udostępnianiu. Postęp polega na tym, iż książki z magazynu są oznakowane jako przygotowane do wypożyczenia i ułożone są według kodu kreskowego czytelnika. Książki, które są po raz pierwszy wypożyczane, podlegają retrokonwersji. Do komputera wprowadzane są podstawowe dane identyfikacyjne książki. Takich przypadków jest już coraz mniej. Chociaż w Dziale Książek Przygotowanych jest wolny dostęp do półek, czytelnik może zabrać i wypożyczyć tylko te wydawnictwa, które sam zamówił. Zamówione książki czekają na odbiór maksymalnie trzy dni. Jeśli nie zostaną w tym czasie odebrane, wracają z powrotem do magazynu. Ewidencja wypożyczeń jest tak zorganizowana, że przy każdej operacji, dzięki komputerowi, wiadomo, gdzie się w danej chwili książka znajduje – w magazynie, wypożyczalni, w księgozborze podręcznym, czytelnika lub u czytelnika.

W wypożyczalni oprócz wypożyczeń do domu rejestruje się czytelników i świadczy usługi informacyjne.

Ustawa o ochronie danych osobowych wymusiła na nas zmianę sposobu identyfikacji czytelników. Pod wpływem mediów, które widziały tu (niesłusznie) możliwość nadużyć zrezygnowano z stosowanego wcześniej tzw. numeru PESEL, na rzecz dowolnego hasła identyfikacyjnego wybranego przez czytelnika, które umożliwia mu zalogowanie się do systemu komputerowego.

Po otwarciu biblioteki dla publiczności 2 kwietnia 2001 roku można było zauważyć wręcz masowy przyływ nowych czytelników. W pierwszych tygodniach rejestrowano przeciętnie ok. 200 nowych czytelników. Do końca półrocza zarejestrowano tyle czytelników, ile w okresie poprzednim rejestrowano w ciągu roku. Oczywiście na podobnym poziomie wzrosła ilość wszelkich świadczonych przez bibliotekę usług.

Trudno o bardziej sugestywny dowód na wzrost zainteresowania nową biblioteką.

Choć zdajemy sobie sprawę, że czytelnicy na ogół pragną zamówione książki zabrać do domu, to ponad połowa zamówień realizowana jest na miejscu w czytelniach. Dzięki temu, w zamian za drobną niedogodność, czytelnik ma pewność, że przychodząc do nas zawsze znajdzie poszukiwany tytuł. Jest to tendencja, która utrzymuje się w zagranicznych bibliotekach fachowych i – jak wolno sądzić – będzie się w najbliższym czasie nasilać. Zasadę tę, która wcześniej obowiązywała tylko w odniesieniu do czasopism, w nowym gmachu zaczęto stosować w odniesieniu do wszystkich wydawnictw czeskich. Morawska Biblioteka Krajowa jest jedną z trzech bibliotek naukowych w Czechach, której przyznano przywilej tzw. egzemplarza obowiązkowego, nakłada to na nas obowiązek trwałego zabezpieczenia wszystkich bohemików, by służyły kolejnym pokoleniom studentów i uczonych. Stosowne oznakowanie (adnotacja w komputerowym opisie i zielona naklejka na egzemplarzu) sprawia, że system ten, jak dotychczas, bardzo dobrze działa.

Zapewne – zdajemy sobie z tego sprawę – czytelnicy postrzegają to jako kłopotliwą niedogodność, którą staramy się złagodzić poprzez obszerne i wygodne czytelnie oraz łatwość w sporządzeniu kopii. W każdej czytelni ogólnej znajdują się dwie nowoczesne samoobsługowe kserokopiarki, których funkcjonowanie nadzoruje firma mająca swoją siedzibę na parterze biblioteki wraz z samodzielną pracownią serwisową. Biblioteka stara się, aby najbardziej poczytne publikacje były uzupełniane o następne egzemplarze (maksymalnie 5 egzemplarzy jednego tytułu).

Czytelnie w naszej bibliotece podzielono na ogólne i specjalistyczne. Wyodrębniono trzy grupy: nauk humanistycznych, nauk biologicznych i nauk technicznych. Ich architektoniczny wystrój i układ przestrzenny jest niemal identyczny. W każdej jest 170 miejsc z czego 15 wyposażono w komputery. Czytelnik może swobodnie korzystać z księgozbioru podręcznego oraz specjalistycznych czasopism. Księgozbiory podręczne, które w dawnych czytelniach były bardzo skromne, w chwili obecnej są intensywnie rozbudowywane, staramy się wzbogacić je o najnowsze tytuły.

W czytelni humanistycznej wydzielono część, w której ustawiono nowości z ostatniego okresu. Czytelnicy mają tutaj swobodny dostęp do półek i mogą (za wyjątkiem literatury pięknej) interesujące ich książki wypożyczać. Książki ustawiono tutaj według poszczególnych dziedzin, kierując się kryteriami uniwersalnej klasyfikacji dziesiętnej. Jest to bardzo korzystne dla czytelników, którzy błyskawicznie mogą zapoznać się z najnowszymi publikacjami z danej dziedziny, a te które ich szczególnie zainteresują wypożyczyć, zlecając dyżurnym przekazanie wybranych tytułów do wypożyczalni.

Do czytelni Nauk Biologicznych kieruje się książki przeznaczone do korzystania na miejscu. Zamówione książki, zarejestrowane na nazwisko czytelnika, czekają na specjalnym regale i po przedstawieniu stosownego dokumentu tożsamości, udostępniane. Nad wypożyczanymi tutaj książkami roztacza się specjalny nadzór: wszystkie są przed wypożyczeniem rejestrowane i – w momencie zwrotu – wykreślane z rejestru.

Czytelnia Literatury Technicznej dzieli swoją przestrzeń z Działem Literatury Firmowej i Informacji Handlowej, który mieści się na galerii czytelni. O ile w Czytelni Nauk Humanistycznych i w Czytelni Nauk Biologicznych na galerii znajdują się periodyki (bieżące roczniki i najbardziej poczytne serie w kompletach), o tyle bieżące roczniki czasopism technicznych są do dyspozycji w regałach na parterze. Początkowo w czytelni tej miały znaleźć książki z dziedziny nauk ścisłych, które ostatecznie znalazły się w Czytelni Nauk Biologicznych. Odstąpiono w ten sposób od precyzyjnych podziałów, kierując się troską o wygodę czytelników. Wiadomo, iż nadmierne profilowanie księgozbiorów czytelni raczej utrudnia, niż ułatwia korzystanie z nich.

Obok czytelni ogólnych zorganizowano również czytelnie specjalistyczne, dysponują one starannie wybranym podręcznym księgozbiorem fachowym, a dyżury w nich pełnią bibliotekarze, którzy obok rutynowych zajęć mają obowiązek troszczyć się o podręczny księgozbiór oraz udzielać fachowych, wysoce specjalistycznych informacji. W naszej bibliotece istnieją cztery takie specjalistyczne czytelnie: Informacji Firmowej i Handlowej, Gazet Oprawionych, Mediów Elektronicznych oraz Starodruków.

Czytelnia Informacji Firmowej i Handlowej posiada w swoich zbiorach wszystkie normy i patenty, literaturę firmową¹ wraz z czasopismami i sprawozdaniami. Biblioteka nasza – jak już o tym wspomniano – gromadzi wszystkie czeskie normy państwowe, regularnie sprawdzana jest ich aktualność. Udaje nam się również pozyskiwać niemieckie normy DIN, które z kolei zamieszczają międzynarodowe normy IPSO. Patenty ukazują się w postaci CD-ROM-ów razem z patentami innych państw europejskich. Te bogate zbiory udało się stworzyć dzięki Międzynarodowym Targom Brneńskim i szeroko rozbudowanym kontaktom z firmami przemysłowymi. Działalność informacyjną tegoż działu wspomaga cały szereg zaprenumerowanych elektronicznych baz danych oraz dostęp do różnorodnych źródeł w ramach konsorcjów, w których biblioteka uczestniczy.

¹ Czeski termin literatura firmowa nie ma swego polskiego odpowiednika. Najogólniej mówiąc, pojęcie to obejmuje wszelkiego rodzaju publikacje techniczne, ekonomiczne zawierające normy techniczne, przepisy prawne i ich wykładnie, publikacje informujące o działalności poszczególnych firm itp. (przyp. tłumacza).

Czytelnia Gazet Oprawionych ma 32 miejsca czytelnicze wyposażone w specjalne meble, które dostosowane są do pracy z dużymi formatami. Starsze roczniki gazet znajdują się w magazynie na tym samym piętrze. W czytelni znajdują się również czytniki do mikrofilmów, kserokopiarki oraz skanery. Dyżury pełni Dział Periodyków, którego zadaniem jest gromadzenie i przechowywanie bieżącego rocznika tych czasopism, które nie znajdują się w czytelniach ogólnych. (Podłoga w Czytelni Gazet Oprawionych jest specjalnie pokryta marmoleum w związku z tym, iż starsze roczniki gazet nieuchronnie się kruszą. W innych czytelniach na podłodze jest wykładzina dywanowa).

Czytelnia Starodruków z 14 miejscami służy nie tylko badaczom rękopisów i cennych zbiorów, lecz również wszystkim, interesującym się historią, przyciągają ich tutaj nie tylko starodruki i dawne manuskrypty, ale również bogaty, ciągle uzupełniany księgozbiór podręczny. Ta część naszych zbiorów przechowywana jest w klimatyzowanej i odpowiednio zabezpieczonej części magazynu. Najcenniejsze obiekty są skanowane i przenoszone na płyty CD, które – zamiast oryginałów – udostępniane są czytelnikom. Odpowiednie urządzenia zainstalowane w czytelni umożliwiają korzystanie z nich.

Czytelnia Mediów Elektronicznych to najczęściej odwiedzana komórka biblioteki. I choć prawo wstępu mają tutaj tylko ci czytelnicy, którzy uiszcili wyższą opłatę, to zazwyczaj wszystkie 23 stanowiska są zajęte. Zapewne, wpływ na tak wysoką frekwencję mają szybkie i nowoczesne komputery, które umożliwiają swobodne poruszanie się w internecie. Czytelnik rezerwuje sobie miejsce przy komputerze na określony czas, po upływie, którego może pracę kontynuować, tylko wówczas, gdy nikt inny nie czeka na jego miejsce. Czuwają nad tym pracownicy czytelni. Znaleźć też tu można wybrany zbiór CDROM-ów oraz książek z dodanymi do nich płytami CD. Poszczególne fragmenty można wydrukować na laserowej drukarce z dowolnego komputera w czytelni.

W bibliotece znalazła się również kafejka literacka, która – w jakimś ogólnym sensie – pełni również rolę czytelni. W przyjemnym pomieszczeniu na piętrze wyklada się codziennie 10 tytułów dzienników, które przy kawie można przejrzeć. Urządzono to z myślą o tych czytelnikach, których interesuje tylko codzienna prasa. Do czytelni dziedzinowych ich się nie wpuszcza. Czuwają nad tym pracownicy ochrony, którzy do czytelni wpuszczają tylko zarejestrowanych czytelników.

Biblioteka w czasie roku akademickiego otwarta jest od poniedziałku do piątku od godziny 9 do godziny 22. Ten czas otwarcia dotyczy dwu czytelni ogólnych (nauk humanistycznych i nauk biologicznych), wypożyczalnia i czytelnia mediów elektronicznych otwarte są od godziny 9 do godziny 19, reszta czytelni otwarte jest we wtorek, środę i piątek do godziny 16.30. W sobotę działają dwie czytelnie ogólne od godziny 9 do godziny 16.30.

Ograniczenie działalności biblioteki po godzinie 19 okazało się słuszne, gdyż odwiedziny po tej godzinie nie są już tak liczne, aby zapewniać funkcjonowanie wszystkich agend udostępniania. Zainteresowaniem cieszyłoby się rozszerzenie godzin otwarcia w Czytelni Mediów Elektronicznych. Uniwersytet im. Masaryka ma taką czytelnię ze 100 komputerami otwartą non-stop. Druga, co do wielkości uczelnia Brna – Politechnika Brneńska – przygotowuje otwarcie podobnej czytelni, więc rozszerzania tego rodzaju usług na razie nie planujemy.

Biblioteka była zbudowana „na miarę” wyobrażeń o powinnościach, jakie winna spełniać wobec swych czytelników. Udało się nam stworzyć placówkę przyjazną czytelnikom, co wielokrotnie, w różny sposób, zostało docenione. Świadomość własnych sukcesów nie przesłania nam niedociągnięć i niewykorzystanych możliwości. Mimo naszych usilnych starań czytelnicy są nie najlepiej poinformowani o rodzajach świadczonych przez nas usług, a i postawa bibliotekarzy wobec nich pozostawia nieco do życzenia.

Zmiana systemu bibliotecznego (z wersji ALEPH 300 na ALEPH 500 od września 2000 roku) daje więcej możliwości. Większość wypożyczeń dokonuje się drogą elektroniczną, co oznacza, że większość czytelników komunikuje się z nami za pomocą komputera. Wszystkie nabytki biblioteki od 2000 roku rejestrowane są tylko w katalogu komputerowym. Organizujemy więc specjalne pokazy – jak posługiwać się komputerem w bibliotece, wydajemy ulotki, które w przejrzysty sposób instruuja jak poruszać się w bibliotece, jak wyszukiwać informacje na interesujący temat, jak posługiwać się bazami danych itp. I chociaż bardzo nas cieszy rosnące zainteresowanie świadczonymi przez nas usługami, to fakt, że aż 15% zamówionych książek nie jest przez czytelników odbierana świadczy o tym, że w dziedzinie informacji wiele jest jeszcze do zrobienia.

Rok 2001 przyniósł dużo zasadniczych zmian tak dla czytelników, jak i dla bibliotekarzy. Udało się przenieść i scalić trzy dotychczas samodzielne biblioteki i bardzo szybko uruchomić nowoczesne centrum informacyjne, które jest w stanie świadczyć swoim czytelnikom bogaty i różnorodny zestaw usług.

Krótko, jeśli chcecie Państwo zapoznać się z nowoczesną uniwersalną biblioteką naukową – przyjeżdżajcie do nas.

Tłumaczenie: Zuzana Sikorska